

Tin Lemać
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku
tlemac22@unizd.hr

DISKURZ HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI I KULTURE U PJESNIČKOJ ZBIRCI *MOJ KRIŽ SVEJEDNO* *GORI* JOSIPA PUPAČIĆA

Sažetak

U ovom se radu istražuje diskurzivni sloj hrvatske književnosti i kulture u pjesničkoj zbirci *Moj križ svejedno gori* Josipa Pupačića. On je zapažen i kod ranijih autora (Stamać, Mijović Kočan, Milanja) i njime se interpretirala upućenost na hrvatsku tradiciju kao jedan od predmetno-tematskih i idejno-tematskih slojeva zbirke. Usredotočit ćemo se na njegovu funkcionalnost u tekstovima pjesama kao i u poetici. Pritom upotrebljavamo intertekstualne figure (Juvan) da bismo odredili status i funkciju tih diskurzivnih odvjeta i postupak stilizacije interteksta u pjesmi (Lemać) da bismo približno odredili njihovu funkcionalnost. Dolazimo do zaključka o relativnoj disfunkcionalnosti tih umetaka kao i o mogućem semantičkom višku tog diskurzivnog sloja. Teorijsko-metodološki aparat gradimo na književnoj stilistici, teoriji intertekstualnosti i stilistici intertekstualnosti.

Ključne riječi:

pjesništvo Josipa Pupačića, diskurzivni sloj hrvatske književnosti i kulture, intertekstualnost, stilistika, interpretacija

Uvod

Pjesništvo Josipa Pupačića predstavlja jedno od kanonskih opusa krugovaške, ali i hrvatske književnosti. Ono se sastoji od pet pjesničkih zbirki; *Kiše pjevaju na jablanima* (1955.a), *Mladići* (1955.b), *Cvijet izvan sebe* (1958.), *Ustoličenje* (1965.) i *Moj križ svejedno gori* (1971.). S obzirom na tri temeljne interpretacijske kategorije ove poezije, a to su opreka *subjekt – svijet*, književne i izvanknjiževne danosti i naglašena pozicija autora/subjekta kao i sveprožimni tanatos kojim je oblikovana cjelokupna poetika (Lemac 2017, 15), ovu smo poeziju podijelili na ranu i kasnu. Rana obuhvaća prve dvije navedene zbirke (*Kiše pjevaju na jablanima* (1955.a), *Mladići* (1955.b)), a druga posljednje tri (*Cvijet izvan sebe* (1958.), *Ustoličenje* (1965.) i *Moj križ svejedno gori* (1971.)). Prva se odlikuje animističko-panteističkom slikom čovjeka i svijeta, dok se druga otkriva obiteljskim kompleksom značenja. Panteistička slika svijeta u značenju jednog od ishodnih civilizacijskih religijskih nazora bila je primijećena i kod starijih kritičara (Ređep 1969, 3, Car Matutinović 1978, 33, Milićević 1982, 202). Ona se vezuje za slike prirode, fascinaciju rodnim krajem i simulaciju mitskog prajedinstva lirskog subjekta i njegova svijeta, tj. djetinjstva i rodnog kraja (Lemac 2017, 22). Obiteljski kompleks značenja ponajviše je izgrađen u zbirci *Mladići* (1955.b). On se odnosi na napuštanje svijeta djetinjstva i rodnog kraja, tj. arkadijske slike svijeta i odlazak u Zagreb (izvjesno sazrijevanje autora / lirskog subjekta u empirijsko-literarnom smislu). Diskurzivno se realizira pomoću metarazinskog utvrđenja tematske jezgre obiteljskog kompleksa, naivističke idealizacije srodstva i obitelji, tanatičkog kompleksa značenja s predominacijom figura Prolaznosti i Melankolije povezanih s biografskim slojem Pupačićeva pjesništva i sloma idealističke slike patrijarhalnog života i težnje za životno-literarnom emancipacijom kroz opreku *priroda – kultura* (Lemac 2017, 30). Kasna se faza odlikuje pojavom decentrirana subjekta u zbirci *Cvijet izvan sebe* (1958.), metapoetičkih i autoreferencijalnih signala u zbirci *Ustoličenje* (1965.) i konačnim uplovljavanjem u tanatičke poetičke silnice u zbirci *Moj križ svejedno gori* (1971.). U pjesničkoj knjizi *Cvijet izvan sebe* (1958.) događa se samorefleksija vezana za prethodni poetski svijet i sadašnji život. Uočavamo to na nekoliko razina. Prva je izmještanje Pupačićeva pjesništva iz krugovaškog horizonta, druga značajan odnos erosa i tanatosa koji se odlikuje u nekim pjesmama, treća neklasični ispovjedni primjerak manifestne pjesme

o decentriranom subjektu *Cvijet izvan sebe* (1958., 7) te kulturaciji subjekta entitetom svijeta koja prouzročava melankoliju zbog gubitka zavičajne podloge (Lemac 2017, 46). Pjesnička knjiga *Ustoličenje* (1965.) nudi autopoetičku gestu na trima poetičkim razinama. Prva je razina metapoetičko učvršćenje prisutno u metatekstualnoj lirici, druga autoreferencijalni odnos staro – novo na motivskoj i tematskoj razini, a treća dublji poetički razvoj tanatičkog sloja (Lemac 2017, 79). Pjesnička knjiga *Moj križ svejedno gori* (1971.) predstavlja semantičku prevlast tanatosa i potpuno usidrenje u njemu. To se zbiva na nekoliko razina. Prva je upotreba hrvatskog kulturno-civilizacijskog sloja, druga metapoetičko polje, a treća svjedočenje subjektova stanja koje nadrašta samu intimističku doživljajnost i pretvara se u govor iz aspekta Univerzalije (Lemac 2017, 95). Također, Cvjetko Milanja (2005, 134) naglašava hrvatsku kulturu i civilizaciju punu različitih toposa koja pjesniku služi kao emotivno-psihološki i književno-kulturni potporanj s obzirom na to da je u ovovremenoj pozitivističkoj zbilji subjekt izgubio svoje uporište.

U ovom radu orijentirat ćemo se na prethodno navedeni hrvatski kulturno-civilizacijski sloj i kroz interpretacije pjesama uvidjeti njegovu semantičko-stilsku poziciju i diskurzivnu funkcionalnost.

Analiza

Hrvatski kulturno-civilizacijski sloj pojavljuje se u vidu metonimijskih zamjena (moja zemlja, moj rod) ili u posezanju za citatima iz hrvatske književnosti, a nalazimo ga u pjesmama *Himna* (Pupačić 2005, 194), *Ja vučem čemer magle tvojih gorah* (Pupačić 2005, 200), *Biokovo* (Pupačić 2005, 201), *Omišalj na Krku* (Pupačić 2005, 205), *Sudbina čuda* (Pupačić 2005, 207), *Zemlja i ja* (Pupačić 2005, 208 – 209), *Pogled s mog prozora* (Pupačić 2005, 210 – 211), *Suhoj Cetini* (Pupačić 2005, 213), *Moj križ svejedno gori* (Pupačić 2005, 218 – 219), *Tu je blizu ljeto* (Pupačić 2005, 222 – 223), *Ovdje gdje sam se dogodio* (Pupačić 2005, 224 – 225), *Sa Supilom u Londonu* (Pupačić 2005, 231).

Analizirat ćemo citate s pripadnom okolinom ili cjelovite pjesme pridajući im status intertekstualne figure i odrediti stupanj njihove stilizacije. Marko

Juvan (1995, 493) govori o deskriptivnoj, transpozicijskoj i imitacijskoj ovjeri intertekstualnosti, a unutar tih ovjera grupira intertekstualne figure kao različite postupke na verbalnoj i neverbalnoj razini teksta i koda. Tablično ćemo ispisati ovjere i postupke na tim dvjema, tj. četirima razinama ispisujući one bitne za poeziju (Juvan 1995, 519) s obzirom na to da Juvan razrađuje poetsku i proznu intertekstualnost.

PREDLOŠCI	TRANSPOZICIJA	IMITACIJA	DESKRIPCIJA
TEKST – VERBALNA RAZINA	citiranje riječi, parafraza	reminiscencija (fonološka, morfološka, leksička, sintaktička)	transkripcija, transliteracija, glosa, prijevod, metaliterarni govor
TEKST – NEVERBALNA RAZINA	sadržajni citat	/	/
KOD – VERBALNA RAZINA	topos, sentencija, figura	imitacija stilema, stilizacija s obzirom na funkcionalne stilove	poetološka norma, kritička analiza, metaliterarni govor
KOD – NEVERBALNA RAZINA	metrička shema	stilizacija s obzirom na druge tekstove	

Intertekst je relacijska kategorija koja se analizira dohvaćanjem tekstualnog ili citatnog odvojka i njegovom analizom u značenjskom stroju diskurza pjesme. Poštujući povijest i mijene pojma intertekstualnosti (Juvan 2013), svoja razmatranja (Lemac 2021, 67) temeljimo na tekstualistički i pragmatički orijentiranim konceptima, a to su istraživanja Sussane Holtuis (1993) i Magdolne Orosz (1997). Citatnost kao podvrstu intertekstualnosti konceptualno i razradbeno preuzimamo iz studije Dubravke Oraić Tolić (2019).

Sussanne Holtuis (cit. po Juvan 2013, 186 – 190) gradi svoje istraživanje na spomenutu Petöfijevu modelu statičkih i dinamičkih aspekata tekstne konstytucije. Referirajući se na strukturalističku izvedbu teksta kao znaka, razlikuje njegovu linearnu (površinsku) strukturu koja se povezuje s grafičko-fonijskom

strukturu označitelja i njegovu nelinearnu (dubinsku) strukturu koja opisuje njegov pojmovno-značenjski svijet. Intertekstualne reference povezuju se s linearizacijom teksta-predloška (kad se referent teksta-predloška pojavljuje u izraznom polju promatranog teksta) ili intersemantičnošću (kad se interakcija referenta promatranog teksta i teksta-predloška odvija na izraznoj i sadržajnoj tekstnoj razini). Osim toga, autorica u odnosu na pojedine kategorije kao što su *autor* i *pripadnost nekom području umjetnosti* nudi tipologiju intertekstualnosti.

Magdolna Orosz (1997, 43) istražuje sintaktičke, semantičke i pragmatičke aspekte intertekstualnosti i definira intertekstualnu referencijalnu relaciju kao funkciju referirajućeg teksta koji semantički modelira referentni tekst u skladu s izvantekstualnim svijetom.

Dubravka Oraić Tolić (2019, 63 – 65) govori o četirima tipovima intertekstualnih relacija, a to su intertekstualna ekskluzija, intertekstualna inkluzija, intertekstualna intersekcija i intertekstualna ekvivalencija. U sadržajnom smislu, riječ je o predstavljanju referirajućeg i referentnog teksta kao skupova čiji se elementi isključuju (ekskluzija), uključuju (inkluzija), interferiraju (intersekcija) i uključuju pod nekim zajedničkim nazivnikom (ekvivalencija). Citatnošću smatra „tip intertekstualnosti u kojem je citatna relacija dubinska ontološka i semiotička kategorija“ (2019, 67), razlikuje obilježene citate karakteristične za znanstvene tekstove i šifrirane za umjetničke. Po vrsti prototeksta stvara opću i posebnu tipologiju. Opća je tipologija vezana za inter-, intra- i transsemiotičke citate koji se vezuju za diskurzivni sustav iz kojeg dolaze. Kad je riječ o književnom prototekstu, razlikuje interliterarne, intermedijalne, interverbalne, interlingvalne, izvanestetske citate, autocitate i metacitate. Interverbalni citati dolaze iz neknjiževnih tekstova, interlingvalni obuhvaćaju makaroniku, a metacitati ulomke književnih programa, eseja i književnokritičkih tekstova (2019, 72 – 73). Interliterarne citate dijeli na tematsko-motivske, jezično-stilske, citate lika, citate žanra i citate koda.

Naš je pogled na ovu kategoriju nadahnut Holtiusinim dispozicijama intertekstualnog ulomka u tekstu, Oroszičinom definicijom intertekstualne referencijalne relacije te Oraić Tolićkinim formalno-sadržajnim analizama vrsta intertekstualnosti, citata i citatnih relacija. Naslanjajući se na te zasade, intertekstualni ulomak nazivamo preciznije intertekstualnom jedinicom koji

može biti i citat prema predloženoj tipologiji i razmatramo njegovu diskurzivnu obradu u značenjskom tijelu pjesme. Ta se obrada sastoji od utvrđivanja semantizacije i stilizacije intertekstualne jedinice. U polju semantizacije preuzimamo Holtuisine postavke o linearizaciji i intersemantičnosti pri čemu bismo ponudili proširenje prema analizi jedinice u sintaktičko-semantičkom minimumu tekstne okoline (najbliža i najmanja zaokružena tekstna cjelina). Analizom bismo iznjedrili semantičku ekstenziju i semantičku kontrakciju diskurza koji nastaje semantičkim međudjelovanjem ulomka referirajućeg teksta u segmentu referentnog teksta. Ekstenzija obuhvaća značenjsko proširenje, a kontrakcija sažimanje. Ispituje se kroz analizu semantičkog stratuma te metafore kao konstitutivnog parametra stila. Stilizacija se odvija kroz propitivanje funkcije intertekstualne jedinice i njezine semantizacije u retoričkom ili izražajnom polju teksta. Pritom retoričko nema značajnu semantičku funkciju u razvoju diskurza, dok izražajno puni sadržajni i stilski sloj.

Izdvojit ćemo metonimijske zamjene i interpretirati ih.

Vodama Cetine moj narod mrmori

Povorke mrtvih s kamenjem na ramenu

S kapima znoja na čelu, s kapima krvi u znoju

Gaze – a voda do grla – zubima zarivenim u zemlju

(Pupačić 2005, 199)

(U stihovima se prikazuju vjekovne patnje naroda, tome pripomažu hiperbolička personifikacija (*povorke mrtvih*) i hiperboličke metafore u sintagmatskom slijedu poetskih rečenica koje oblikuju stihove (*kamenje na ramenu, voda do grla*,¹¹ *zubi zariveni u zemlju*)).

Visoka svjetlosti

što strepiš od vlastite, pa i naše krvi

(...) Evo iz grobova

*Razgrađivanih stoljećima / (Bez bogova i bez svetišta i bez
molitava)*

(...)

Do tebe, visoka svjetlosti

Živa, pokretljiva i vječna –

Beskonačna samo koliko svijetliš iznad nas

(Pupačić 2005, 201)

(U pjesmi se poetski supostavljaju entitet Biokova (*Visoka svjetlosti / što strepiš od vlastite, pa i naše krvi / (...) / Do tebe, visoka svjetlosti / Živa, pokretljiva i vječna – / Beskonačna samo koliko svijetliš iznad nas*) i metaftonimija naroda (*Evo iz grobova / Razgrađivanih stoljećima / (Bez bogova i bez svetišta i bez molitava)*), Biokovo je hiperbolički predloženo opisom, dok se narod povezuje s minulim stoljećima što ukazuje na trajnost (hiperbolički konotiran pridjev *razgrađivan*) i opustošenost (polisindetonski niz (*Bez bogova i bez svetišta i bez molitava*)).

¹¹ Ishodno je navedeni izraz frazeološki, ali u stihovima je konotativno potenciran hiperboličkim značenjem.

Povorka iz davnina izvire

Povorka ne prestaje

Tutnji

Povorka sve dalje korača

Cijeli moj narod korača između neba i zemlje

(Pupačić 2005, 203)

(Narod je metaforiziran začudnom sintagmom (*povorka iz davnina*), stilski obilježenim glagolom tutnjiti i metaforičkim stihom koji sugerira arhetipsku sveprožetost (*Cijeli moj narod korača između neba i zemlje*)).

Sudbina čuda što bje nekada zemlja

(Zapravo te zemlje koju doživjesmo čudom)

Dogodila se. – Mi stupamo u nju

U jedinu vječnost što nas stvarno hoće

U tami toj ko pri dnu gustog mrtvog mora

U tami toj što prekri bivstvo stvari

U kojem jeststvo svijeta prigušile sjene

U tami toj se, lebdeć kao ribe

Krećemo polako: od stijene do stijene

Drevnoga nam grada iz pradavne pjesni

I usprkos tami (sudbino, i tebi!)

Tičemo svoj razlog – svoj vlastiti odar

Ovaj cvijet – kolijevku u raci svog roda

(Pupačić 2005, 207)

(U pjesmi se na globalnoj sadržajnoj razini ideja zemlje kao svijeta stvorenog čudom (kodiranje religijskim značenjem) semantički reducira na zemlju kao pjesnikov pripadni narod, ta je ideja zemlje oblikovana refleksijom (*U jedinu vječnost što nas stvarno hoće*), dvjema slikovnim refleksijama (*U tami toj što prekri bivstvo stvari, U kojem jeststvo svijeta prigušile sjene*) i dvjema pjesničkim slikama (*U tami toj ko pri dnu gustog mrtvog mora, U tami toj se, lebdeć kao ribe*). U refleksijama entitet vječnosti povezan je s ovozemaljskom prolaznošću kroz humornoironijsko intoniranje (*što nas stvarno hoće*), entitet tame metonimija je nepronične stvarnosti, a *bivstvo* i *jeststvo* filozofemi (ontologizmi) su vezani za bitak svijeta. U redukciji svijeta na narod važna je metaforička konotacija stijene kao nečeg arhetipskog, drevnog grada kao realizacije metafore arhetipskog i metaforičkog stiha vezana za bivanje (*Tičemo svoj razlog – svoj vlastiti odar*). Krajnji semantičko-sintaktički rez (iskazno-referencijalno puknuće) u zadnjem stihu govori o nasilnoj redukciji i disfunkcionalnosti tog sloja u ovoj pjesmi jer ne postoji jasan silazak prema takovrsnoj ideji.).

Moj svijete

Udaljujem se. Pružam za tobom ruke

Sjene velikih vojski nadiru iz davnina

Zrak su omastile strijele

Razbijen

Usitnjen sanjaš

Neprestane tištu more

Vjekovi pokapaju svjetlo

Rane otaca izrastaju u kraste

Divna majka Margarita prodaje suze

Majka Margarita

Moj križ svejedno gori

(Pupačić 2005, 218)

(U pjesmi je prikazano udaljavanje subjekta i svijeta, što je realizacija metafore tanatičkog značenja u Pupačićevoj poetici; motivi iz hrvatskog kulturno-civilizacijskog sloja služe razvoju tanatičkog sloja; tomu doprinose hiperboličke slikovne refleksije (*Sjene velikih vojski nadiru iz davnina, Neprestane tištu more, Vjekovi pokapaju svjetlo*), metafore naroda predložene figurom Užasa (*Rane otaca izrastaju u kraste*) i literarni motiv majke Margarite koji je resemantiziran glagolom *prodati* i ponovljen, što stvara asematičko-asintaktički efekt u sintaktičkom kontinuitetu (*Divna majka Margarita prodaje suze / Majka Margarita*)).¹²

Ja hoću, a On oklijeva da me povede

Te se i sam upitam: Kuda? (Ja koji doživjeh istu paniku krvi)

Dok On iščezava u nepoznatoj masi

Londonom u mom biću zamukne ime Hrvatska

(Pupačić 2005, 231)

(Rodoljubni motiv Hrvatske prikazan je kroz susret sa Supilom u nostalgичkom *resentimentu*.).

Sljedeći primjeri odnose se na citate ili aluzije iz hrvatske književnosti koji su inkorporirani u pjesme. Interpretirat ćemo ih.

12 Pjesma *Majka Margarita* pripada bugaršticama iz zadarskog područja, a sadržana je u velikom epu Jurja Barakovića *Vila Slovinka*. Motiv suza povezuje se sa žaljenjem majke Margarite prilikom odlaska sinova u ratove s Turcima (Dragić 2017, 191). Vidljivi su već u početnim stihovima bugarštice: *Cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica / ... ona mala ptica / cvilu to mi cviljaše drobna ptica lastovica / ona cvilu cviljaše gradu Zadru na pridvratju / (...) / Al ono ne biše drobna ptica lastovica / Neg mi ono biše bila stara majka Ivanova / ... Majka Margarita* (Baraković 2004, 145).

Na velikom nebu pjeva velika ptica
Velikom kljunom, velikim glasom o velikom raju
Velike zvijezde velikim očima gledaju
Veliki svijet u velikom velikom vremenu
Na velikom svijetu veliki ljudi igraju velike igre
Velika djela vape za velikim velikim pljeskom
I velika djeca u velikim povorkama urliču
Velike velike hvale u velika zvona

I u velikom prostoru ječi velika slava
A u velikoj jeci velikih riječi – šapat:
O Veliko Bezglavo Nešto prokleta ime tvoje
U sve vijeke vjekova!

Amen!

(Pupačić 2005, 194)

(Ova je pjesma naslovljena *Himna*, a intertekstualni dijalog ostvaren je s pjesmom *Veliki Petak godine hiljadu devet stotina devetnaeste* Miroslava Krleže (1983, 24) podcrtanim citatom. Već od samog naslova u pjesmi aktivira se kôd himne kao tradicionalne lirske vrste uzvišenog sadržaja i emfatičkog tona. Ona je uvedena ponavljanjem pridjeva *velik*, a zvukovna je strana koja podržava navedeni ton ostvarena aliteracijom glasa *v*. U prvim stihovima postoji kodiranje himne mitskim (*Na velikom nebu pjeva velika ptica / Velikim kljunom, velikim glasom o velikom raju / Velike zvijezde velikim očima gledaju / Veliki svijet u velikom velikom vremenu*), društvenim (*Na velikom svijetu veliki ljudi igraju velike igre / Velika djela vape za velikim velikim pljeskom / I velika djeca u velikim povorkama urlaju / Velike velike hvale u velika zvona*) i religijskim diskurzom (*I u velikom prostoru ječi velika slava / A u velikoj jeci velikih riječi – šapat: / O Veliko Bezglavo Nešto proketo ime tvoje / U sve vijeke vjekova! // Amen!*). Riječ je o pjesmi u kojoj se sadržaj stratificira u trima slojevima; od mitskog i religijskog do društvenog i svi stoje na istoj semantičkoj osi.¹³ Pripadni citat pripadao bi transpoziciji (citiranje riječi na verbalnoj razini teksta) unutar ove pjesme. On je ishodno sačinjen od diskurznog čvora nominacijskog jezika koji pripada mitu (*O Veliko Bezglavo Nešto proketo ime tvoje*) i kršćanske molitve *Očenaš* (*U sve vijeke vjekova!*). U Krležinoj pjesmi on je politički kodiran okolnim značenjskim sekvencama u stihovima.¹⁴ Semantizacijski gledano, riječ je o intersemantičkom sudaru religijskog i političkog diskurza, što diskurz ove pjesme bitno kontrahira. U ovu je pjesmu uveden kroz paradoks (to nam sugerira leksem šapat iz prethodnog stiha) u religijski kodiranom odvojku pjesme, što čini stilizacijski paradoks i puni retorički sloj svojom disfunkcionalnošću).

13 Diskurzi kojima opisujemo suvremeno pjesništvo mogu biti prepoznatljivi nizom diskurznih oznaka koje pripadaju pojedinom diskurzu (pripadni metajezik (leksemska razina), sintaktičke konstrukcije i sl.), no mogu nastati kao produkt preoznačavanja ili u interpretacijsko-recepcijskom procesu. Kako bi se uočila njihova semantička stratifikacija u pojedinoj pjesmi, potrebno je ispitati projektivnu os značenja pojedinog diskurza prema idejno-tematskoj osi, tj. prema metafori pjesme. Prianjanje istoj semantičkoj osi čini stratifikacijsku istovjetnost, a različitim osima stratifikacijsku raznorodnost.

14 *O Veliko Bezglavo Nešto proketo ime tvoje / U sve vijeke vjekova / (...) / U crvenom uzničkom svjetlu crvene pandurske / Lampe / Što može hrvatski čovjek / na Europski Veliki Petak?* (Krleža 1983, 24).

Zemlja i ja otimamo se jedno drugome

Otimamo se stoljećima preko ovih otoka

Preko ovijeh grobova

Prenatrpanih mrakom – tako da im popucaše ploče

Tako te prosukljava iz njih

I evo: obzorja tamne

Ali gdje su ta obzorja, krošnjo što vječno šumiš?

Priko ovijeh rijeka, prek bregov, tam do Dunaja

Az opat Držiha pisah se o ledine juže

Az opat Držiha

Az poet

Az človek

Ona hoće da bude zemlja bez svoga kužnoga poroda

Ja hoću da budem ja bez srama što mi je ona mati

Bez grižnje

S kamenom u srcu što ga valjahu puci

(Pupačić 2005, 208)

(Ova je pjesma strukturirana kao dijalog pjesnika i zemlje. On se zbiva na nekoliko diskurzivnih razina. Prva je razina metaforičko metonimiziranje zemlje s hrvatskom kulturom i civilizacijom, druga općenito relacioniranje *subjekt – svijet* i kôd Univerzalije, treća obnova mita o čovjeku i zemlji te njihova aksiološka neraskidivost u arhetipskom kodu. Prva se razina ostvarujem preuzimanjem predmetnog sloja i intertekstualnim povezivanjem s Bašč(ć)anskom pločom koja se simbolički pripisuje počecima hrvatske kulture, književnosti i pismenosti. Ta se simbolika opredmećuje i na semiotičkoj razini pretvara u ishodišnu točku subjekta i diskurza. Do pojave prvog citatnog umetka (*Az opat Držiha pisah se o ledine juže*) subjekt progovara o vlastitom dijalogu sa zemljom koja se metaforički predstavlja kao sublimirana slika njegova bitka, njegova realizirana metafora. Naglašene su temporalna dimenzija oblikovana hiperbolom (*Otimamo se stoljećima preko ovih otoka*) i tanatički simboli grobova, mraka i obzorja tamna (Lemac 2017, 89). S obzirom na uporabu citata s Baščanske ploče kao ishodišta hrvatske kulture i pismenosti, on prijanja uz navedenu ideju i osnažuje hrvatski kulturno-civilizacijski sloj i retorički se njime poigrava do kraja pjesme (*Az opat Držiha / Az poet / Az človek / (...) / Ja opat Držiha / Ja opat / Ja človek*). Riječ je o transpoziciji citata i retoričkom polju stilizacije.).

Onaj čisti bjelcati krečnjak
do drage Dragonje do utihle Boke
I more; more sinje
Pokle su me prikovali – to i ja kukavan stremim
Samo što nemam čemu
Dubini? Visini? U ovoj beznadnoj praznini!
Pa ipak valjda stremim, jer me svijet oko mene
... boli

(Pupačić 2005, 210)

(U dijelu citata lirski se subjekt situira u hrvatski geografski prostor koji smatra beznadnim i opustošenim, no ipak osuda na nj i stremljenje Univerzalijama izveden je iz osjećaja Weltschmerza koji je ovdje resemantiziran (*Pa ipak valjda stremim, jer me svijet oko mene /... boli*); citat *Pokle su me prikovali* pripada pjesmi Vladimira Nazora *Galeotova pesan* (1965, 156) i on je ovdje transponiran,¹⁵ a iz smisla pjesme možemo reći kako se njima osjećaj samoće i beznada intenzivira (polikontekstualnom uvjetovanošću, tj. interkontekstualnim prijenosom), tako da se njime obogaćuje stilski sloj stvarajući efektanu hiperbolu).

15 Prva strofa navedene pjesme glasi: *Pokle su me prikovali / zlizane za ove daski. / Ja nisan ni doma videl. / Ni svoje zagledal majki* (Nazor 1965, 156).

Noć prestaje da drhti

Oko tebe niču đavolije sjene

I gledaju te

I njuše te

I plaze ti jezik

Sjene obraza od žaba

Oslastijeh, kozijeh i na svaki način

Sjene obraza od mojemuče

Od papagala, od žvirata, od barbaćepa

Gmižu oko tebe

I rugaju se, Negromante, tvojoj trpknoj nazbilj šali

(Pupačić 2005, 222)

(U pjesmi je prikazana smrt pjesničkom slikom spuštanja đavoljih sjena na tijelo, one su poetski opisane podcrtanim citatom iz *Dunda Maroja* (*Prvi prolog Dugog Nosa*) kao *ljudi nahvao*, iako je citat transponiran, on je stilski neprikladan i retorizaciju lirskog iskaza pretvara u hipermanirizam).

Zaključak

Ovim smo radom htjeli ukazati na status i funkciju hrvatskog kulturno-civilizacijskog sloja u Pupačićevu pjesništvu, točnije u zbirci *Moj križ svejedno gori* (Pupačić 1971). Usidren u svojem arkadijskom ishodištu, tj. rodnom Slimenu, što reflektira rana faza, doživljava brojne empirijsko-literarne prijelome kako bi došao do izravne tematizacije hrvatskog kulturno-civilizacijskog sloja. On je dvostruko realiziran; kao metonimijski korelat hrvatske prošlosti i tradicije te kao obilje citata iz hrvatske književnosti. S obzirom na proučavanje poetike i dosadašnje spoznaje, riječ je o tome da kod Pupačića prevladava tanatopoetika, tj. da je smrt predmetno-tematska, idejno-tematska, poetička, stilska i svjetonazorska odrednica. S obzirom na to, neke su od tematizacija intertekstualnog odnosa s hrvatskom književnošću i kulturom funkcionalne, a neke disfunkcionalne. To jako ovisi o semantizaciji i stilizaciji intertekstualnog inputa i interpretaciji tog diskurzivnog postupka. Uz funkcionalne i poneke disfunkcionalne intertekstualne inpute, Pupačićevo pjesništvo biva obogaćeno i tom tematizacijom koja je nekoć zadavala teškoće u njegovu tumačenju.

Izvori

- Baraković, J. (2004). *Vila Slovinka*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Krleža, M. (1983). *Plameni vjetar: Izabrane pjesme*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Nazor, V. (1965). *Pjesme*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pupačić, J. (1955). *Kiše pjevaju na jablanima*. Zagreb: Lykos.
- Pupačić, J. (1955). *Mladići*. Zagreb: Društvo književnika Hrvatske.
- Pupačić, J. (1958). *Cvijet izvan sebe*. Zagreb: Zora.
- Pupačić, J. (1965). *Ustoličenje*. Zagreb: Znanje.
- Pupačić, J. (1971). *Moj križ svejedno gori*. Zagreb: Studentski centar Sveučilišta.
- Pupačić, Josip (2005). *Pjesme. Autobiografska proza*. Zagreb: Ex libris.

Literatura

- Car Matutinović, Lj. (1978). Ovo more koje gori. „15 dana“, 8, 32 – 35.
- Dragić, M. (2017). Fikcija i fakcija u bugarščici „Majka Margarita“. U R. Božić, K. Kuvač-Levačić (Ur.) *Zadarski filološki dani VI (Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Zadarski filološki dani 6 održanog u Zadru i Novalji 25. i 26. rujna 2015.)* (str. 201 – 215). Zadar: Filozofski fakultet Zadar.
- Holtuis, S. (1993). *Intertextualität (Aspekte einer rezeptionsorientierten Konzeption)*. Stauffenburg: Stauffenburg Verlag.
- Juvan, M. (1995). Pjesme u stereofoniji: intertekstualne figure i čitanje. U Ž. Benčić i D. Fališevac (Ur.) *Tropi i figure* (str. 503 – 543). Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
- Juvan, M. (2013). *Intertekstualnost*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Lemac, T. (2017). *Poetičke simetrije u pjesništvu Josipa Pupačića*. Zagreb: Biakova.
- Lemac, T. (2021). *O pjesmi pjesmom (Metadiskurzivne relacije u lirici)*. Zagreb: Edicija Božičević (u tisku).
- Milanja, C. (2005). *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, knjiga I. Zagreb: Altagama.
- Milićević, N. (1982). Križ patnje i kamen vjere. U J. Pupačić. *Sabrane pjesme* (str. 191 – 213). PSHK, knjiga 156. Zagreb: Matica hrvatska.
- Oraić Tolić, D. (2019). *Citatnost u književnosti, umjetnosti i kulturi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Orosz, M. (1997). *Intertextualität in der Textanalyse*. Beč: ÖGS/ISSS.
- Ređep, D. (1969). Josip Pupačić. „Život“, 4, 3 – 11.

DISCOURSE OF CROATIAN LITERATURE AND CULTURE IN THE BOOK OF POETRY *MOJ KRIŽ SVEJEDNO GORI* BY JOSIP PUPAČIĆ

Summary

This paper explores the discourse layer of Croatian literature and culture in the book of poetry *Moj križ svejedno gori* by Josip Pupačić. Such layer was also noted by earlier authors (Stamać, Mijović Kočan, Milanja) and it helped to interpret the reference to the Croatian tradition as one of the subject-themed and conceptual-themed layers in the book. We will focus on the functionality of this layer in the texts of the poems and in the poetics. We will use intertextual figures (Juvan) to determine the status and function of these discursive sources and the stylization of poem intertext (Lemac) to approximate their functionality. Thus, we come to the conclusion about the relative dysfunctionality of these inserts as well as the possible semantic excess of the discourse layer. Theoretical and methodological apparatus is built on literary stylistics, theory of intertextuality and stylistics of intertextuality.

Keywords:

poetry by Josip Pupačić, discourse layer of Croatian literature and culture, intertextuality, stylistics, interpretation

*i more i ja i ja s morem zlatom
sjedimo skupa na žalu vrh brijega
i smijemo se i smijemo se moru
(Josip Pupačić: More)*